

Araştırma Makalesi • Research Article

İspanya ve Suudi Arabistan Ekonomik İlişkileri ve Ticaret Yapıları Üzerine Bir İnceleme

A Study About Spain And Saudi Arabia's Economic Relations And Trade Structure

Marta MOGO GARCÍA *

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü, Göztepe / İstanbul / Türkiye, ORCID: 0000-0002-1742-5203

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21.11.2022

Kabul tarihi: 29.12.2022

Anahtar Kelimeler: Petrol, Rant Devleti, Doğrudan Yabancı Yatırım, Ticaret, Suudi Arabistan, İspanya

ÖZET

Bu çalışma, İspanya ve Suudi Arabistan arasındaki ekonomik ilişkileri incelemektedir. Suudi Arabistan net petrol ihracatçısı, İspanya ise net petrol ithalatçısı olduğu için iki ülke arasındaki ilişkilerde petrol, kilit bir rol oynamaktadır. Suudi Arabistan'ın ekonomik olarak doğal kaynaklara bağımlılığı, devletin rantıye devlet şeklinde yapılanmasına neden olmuştur. Geliri, petrol satışından elde ettiği ranta dayalı olduğu için ekonomisi çeşitlenememiştir. Bu durumun bir sonucu olarak rant, ekonomik ilişkileri analiz etmek için kullanılan değişkenleri etkilemektedir. Ülke yönetimi ve ekonomisinin bu ilişkisi nedeniyle çalışmada kullanılan değişkenler doğal kaynak varlığı açısından ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın teorik yönü rant ilişkilerini, ticaret ve doğrudan yabancı yatırım gibi değişkenlerin bir belirleyicisi olarak kabul etmektedir. İspanya ise 20. YY başlarında bir iç savaş yaşamış ve bugünkü kurumları buna göre şekillenmiştir. Ülkenin sanayisi gelişmiş olsa da ülke ham madde ve enerji kaynakları açısından dışa bağımlı bir ülkedir. İspanya, 2008 Krizi'nden en çok etkilenen ülkelerden biridir. Avrupa Birliği'ne üye olması ülkenin maliye ve para politikası üzerinde çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamalar, ülkenin ekonomik olarak uzun yıllar boyunca toparlanamamasına ve ülkede yüksek doğal işsizliğe neden olmuştur.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 21.11.2022

Accepted: 29.12.2022

Keywords: Petroleum, Rentier State, Foreign Direct Investment, Trade, Saudi Arabia, Spain

ABSTRACT

This article investigates the economic relations between Spain and Saudi Arabia. Due to the reason that Saudi Arabia is a net oil-exporter and Spain is a net-oil-importer, petroleum plays a key role in the relations between two countries. In this context Saudi Arabia's economic dependence on natural resources has shaped the state as a rentier. Since majority of state's revenue comes from petroleum, its economy couldn't diversify. Due to the relationship between government and economy, the variables used for the study are discussed in terms of natural resource. Consequently, the work's theoretic aspect keeps the rentierism as a modifier of variables such as trade or foreign direct investment. On the other hand, at the beginning of the 20th century, Spain had a civil war, which has shaped its institutions. Even though, country's industry is developed, it is raw material and energetic dependent. Spain is one of the countries most affected by the 2008 Crisis. Being a member of the European Union has brought different restrictions on the country's fiscal and monetary

* Sorumlu yazar / Corresponding Author. Bu makale yazarın aynı başlıklı doktora tezinden üretilmiştir

e-posta: martamogogarcia@gmail.com

Atif: Mogo Garcia, M (2022). İspanya ve Suudi Arabistan Ekonomik İlişkileri ve Ticaret Yapıları Üzerine Bir İnceleme, *Journal of Economics and Political Sciences*, 2 (2), 133-150.

policies. These restrictions hardened the country's economical recovery for years and caused high natural unemployment.

1. Giriş

Suudi Arabistan ekonomik yapısı, son yıllarda bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Ülke, tarihsel pek çok farklı denemeden sonra, Vizyon 2030 projesi ile petrol ürünlerine daha az bağımlı bir ekonomiye geçişi planlamaktadır. Petrol, ülkenin ekonomik olarak rantiyeye devleti şeklinde yapılanmasının sebebi olmuştur. Bu rantiyeye ekonomisi de kendi içerisinde mutlak monarşi, patrimonyal ve patronaja dayalı bir siyasi rejim şeklinde yapılmıştır. Kullandığımız sıfatlar, hem siyasi ve sosyopolitik rejim tanımlarını yapmamızı hem de devlet ve toplum arasındaki dinamikleri anlamamıza yardım etmektedir. Mutlak monarşide, devletin fonksiyonlarını yerine getiren temel üç organ kral figürü üzerinden temsil edilmektedir. Bu üç farklı organı özerk bir şekilde yönetmek için başka bir teşkilatlanmaya ve siyasi partilere ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu durumda devletin en büyük hedeflerinden biri, varlığını borçlu bildiği Suud ailesinin varlığının devamlılığını sürdürmektir. Bu sistemde din hem hükümdarın meşruiyetinin sağlanması için hem de yönetim tarafından sosyal kontrol elde etmek için kritik bir konumdadır. Kurulu bu sistemde devlet, Suud ailesi ile; Suud ailesi de devlet ile özdeşleşmektedir. Bu düzenin devam ettirilebilmesi için devlet gelirlerinin belli bir seviyenin üzerinde tutulması gerekmektedir. Bu gelir sayesinde iktidar, sosyal kontrol mekanizmaları üzerinden topluma yaptığı refah yardımları ve sağladığı istihdam karşılığında sadakat elde etmektedir. Bu yolla oluşturulan patronaj sisteminin devamlılığının sürdürülmesi için petrol gelirlerinin korunması ve bahsedilen hizmetleri sağlayacak seviyenin üzerinde bulunması elzem bir konumdadır. Bununla birlikte Suud ailesinin, devletin bütün alanlarına nüfuz etmesi nedeniyle iktidar ve toplum arasındaki ilişki, klientalist bir yapıya bürünmüştür.

İspanya ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler hem şahsi alanda hem de resmi

alandaki kral figürleri üzerinden inşa edilmiştir. Suudi Arabistan'da devletin patrimonyal ve mutlak monarşik yapısının toplumla olan ilişki biçiminden dolayı, ilişkilerin bu şekilde oluşturulması normal karşılanmaktadır. Ama İspanya'da ilişkilerin, iki ülke kralı arasındaki kişisel bağlardan kaynaklanması durumu, iç ve dış ilişkilerin hükümetin yetki alanına girmesinden dolayı eleştiri konusu olmakta hatta zaman zaman sert tartışmalara yol açmaktadır. Hal böyle olsa da iki ülke arasındaki ekonomik ve diplomatik ilişkiler Kral Juan Carlos I ve Kral Fahd arasındaki kişisel bağlar nedeniyle başlamıştır ve İspanya'nın net petrol ithalatçısı olması, iki devlet arasındaki ilişkilerin seyrini belirlemiştir.

İspanya'nın 1960'lı yıllara kadar sanayisinin az gelişmiş olması ve faşist dönemde yaşanan otarşik evreden dolayı, birincil enerji kaynağı olarak petrol tüketim seviyesi, dünya petrol tüketim ortalamasından %10 daha az bir seviyede gerçekleşmiştir. Ülkede 13 yıl içerisinde, ekonomik gelişme, dışa açıklık, düşük petrol fiyatları ve sanayileşme yönelik kamu politikalarının oluşmasından dolayı petrol tüketimi ciddi bir oranda yükselmiştir. Bu gelişmeler ışığında, İspanya'da 1973 yılının sonuna gelindiğinde, petrol, ülkedeki birincil enerji kaynağı haline gelmiştir. Bu dönemde, dünyada petrol tüketim ortalaması %41 civarındayken, İspanya'nın petrol tüketim oranı %71 seviyesindedir. Petrol tüketimi artışı, İspanya hükümetinin enerji sektörünü, stratejik sektör olarak belirlemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Belirlenen strateji çerçevesinde, enerji politikasının temel hedefi ülke üretimi için gerekli olan petrol tedarikini sağlamak olmuştur. 1973 petrol krizinde, İspanya da diğer ülkeler gibi, petrol bağımlılığından dolayı petrol tedarikinde sıkıntılar yaşamıştır. Bu nedenden dolayı 1975 Ulusal Enerji Planı'nda petrolü ikame edecek alternatif enerji kaynakları elde etme görüşü ön plana çıkmıştır. Bundan sonraki dönemde, İspanya'da petrol tüketim oranı %53'e kadar düşmüştür. Petrol krizi, günümüze kadar

devam eden Suudi Arabistan ve İspanya ilişkilerinin dönüm noktasını oluşturmaktadır. Ancak İspanya diğer ülkelerden de petrol tedarik etmektedir. Suudi Arabistan, Meksika ve Nijerya'dan sonra İspanya'nın en çok petrol ithal ettiği üçüncü ülkedir.

Kavramsal çerçevede iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri analiz etmek için kullandığımız ticaret ve doğrudan yabancı yatırım (DYY) değişkenleri hakkındaki teoriler incelenmektedir. İkinci bölümde, Suudi Arabistan ve İspanya'nın ekonomik yapıları incelenmektedir. Üçüncü bölümde iki ülke arasındaki ihracat ve ithalat incelenecektir. Dördüncü bölüm, İspanya ve Suudi Arabistan ekonomik ilişkilerini analiz etmek için kullandığımız ikinci değişken olan DYY incelenecektir.

2. Teorik Çerçeve

Bu bölümün amacı yapılmakta olan çalışmanın teorisini ve kullanılan kavramların anlatisını sunmaktır. Suudi Arabistan petrol kaynaklarına sahip olmasından ve gelirin neredeyse tamamını petrol satışından elde ettiği için rantıye devlet olmaktadır. Hem petrol kaynakları hem de rantıye devlet unsurunun oluşturduğu ilişki ağı, iki devlet arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkilere aynı anda etki etmektedir.

2.1. Rantıye Devlet Teorisi

Adam Smith ve David Ricardo'nun klasik ekonomi teorisine göre rant, toprak veya doğal kaynakların sahiplerine kazandırdığı gelir anlamına gelmektedir. Fakat yıllar geçtikçe rant ve rantıye ifadesi, güç dengesinin tekrarlanan davranış kalıpları ile ilişkili olmaya başlamıştır. Ayrıca ranttan gelir elde eden kişi, girişimci kategorisinde değerlendirilmediğinden dolayı bu ifadeler negatif bir anlamı çağrıştırmaktadır.

70'li yıllarda bazı Arap ülkelerinde petrol sahası keşfedilmesinden sonra rant ifadesinin negatif anlamı daha da pekişmiştir. Çünkü bu durum bu ülkelerin gelirlerini ani

ve gayretsiz bir şekilde arttırmıştır. Rantıye teorisinin en önemli isimlerinden Beblawi, 1987'de yayımlanan çalışmasında, Batılı akademisyenlerin² yeni petrol rezervi keşfeden ülkeleri ve bu durumun o ülkelerin ekonomik yapısına olan etkisine Rant Devleti³ etiketini koyduğunu dile getirmiştir. Petrol krizinden sonraki dönemlerde, 80'li yıllarda petrol fiyatlarının düşmesinden dolayı akademisyenler, rantıye devletlerinin kriz dönemlerini nasıl geçirdiğine dair araştırmalar yapmışlardır. Petrol rezervlerinin çoğunluğu Arap ülkelerinde yer aldığı için akademik çalışmalar, genellikle bu bölgelerdeki sonuçlara odaklanmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde rant devleti özelliğinin yanı sıra doğal kaynak varlığı nedeniyle ülkede oluşan az ekonomik gelişmişlik, antidemokratik yönetim ve daha az kalkınma ile ilişkilendirilen "kaynak laneti"⁴ özellikleri de gözlemlenmektedir.

Rantıye devleti, çok girift bir kavram olduğu için en uygun tanımının yapılabilmesi için bu kavramın bütün yönlerini kapsayıcı bir bakış açısından ele alınması önem arz etmektedir. Yapılacak tanımın hem makroekonomik bakış açısını hem de oluşan rantın bölüşüm şeklini ve tahsis koşullarını diğer bir deyişle ekonomi politliğini kapsamaması gerekmektedir. Bahsedilen kriterleri karşılayan türden isabetli bir tanım, Beblawi (1987) tarafından yapılmıştır.

"Bir ülkenin ekonomisinin, dış faktörlere bağlı rantlara dayalı olması, bu rantların üretimine toplumun sadece küçük bir kesiminin katılması ve asıl alıcı ile dağıtıcı rolünde devletin yer alması rantıye devletini meydana getirir."

Beblawi (1987)'nin önem verdiği diğer önemli bir nokta ise rantıye devletin tanımı ve özelliklerinin, rant ekonomisi düşünce biçiminin, yani rant zihniyetinin oluşmasına dayanmasıdır. Bu zihniyet, geleneksel ekonomi ilişkisi iş-para/gelir mekanizmasını sekteye uğratmaktadır. Rantıye devlette gelir (kâr), iş ya da risk alma ile bağlantılı olmamaktadır. Burada kâr durumu

² Örneğin, Luciani çalışmalarında Rantıye Devleti için Arap coğrafyasını baz almıştır.

³ Kavramı ilk kullanan kişi Mahdavi'dir.

⁴ Auty(1993) doğal kaynakları bolluğu ve az ekonomik gelişme arasındaki ilişkileri bu kavram ile açıklamaktadır.

kendiliğinden oluşur, çünkü normal üretim süreci doğal kaynak rezervi keşfetme gibi tesadüfi bir olgunun sonucudur. Kâr sürecinin kesintiye uğraması sebebiyle üretim, rantıye ve etik arasında meydana gelen kopuş, devletin rolünü etkilenmiştir.

2.2 Doğal Kaynaklar Açısından Uluslararası Ticaret Teorisine Bakış

Dış ticaret, rant ekonomisinin devamlılığının sürdürülebilmesi için esas noktalardan birini teşkil etmektedir. Çünkü sahip olunan petrol, iç üretimdeki enerji ve sanayi sektöründe kullanılmamakta; uluslararası ticarete üzerinden ülkeye gelir sağlamaktadır. Teorik olarak bakıldığında uluslararası ticaret, iki farklı açıdan ele alınabilir. Birincisi klasik teori (Ricardo Teorisi), ikincisi ise modern teoridir (Heckscher-Ohlin).

Ricardo teorisi, "karşılaştırmalı üstünlükler teorisi" tek üretim faktörü olan bir modeldir. Bu teoride üretim faktörü, emektir. Emek de sabit ve uluslararası piyasada homojendir. Teknolojinin sonucu olarak, emek verimliliği, uluslararası farklılıklardan dolayı uluslararası ticarete konu olmaktadır. Bu model de tam rekabet piyasası üzerine kurulu olup; ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur. Buna ek olarak dış ticaretin olmadığı otarşi döneminde ülkenin ihtiyacı olan bütün ürünlerin kendisi tarafından üretilmesi gerekmektedir. Ricardo teoremi sadece iki ülkeli iki malın ticaretinin yapıldığı bir modeldir. Bu teori ülkelerin sadece bir malın üretiminde uzmanlaşmaması ve ticaret engellerinden dolayı ticaret yapmanın daha pahalı olabileceği durumunu hesaba katmamaktadır. Teori, bu açıdan statiktir ve bu mal değişiminin sonsuza kadar devam edeceğini var sayar. Bu durum da hayatın olağan akışıyla uyuşmamaktadır (Krugman vd., 2012: 220).

Modern dış ticaret teorileri (Heckscher-Ohlin) ise ülkeler arasındaki farklılıklara dayanmaktadır. Ama söz konusu teoriye göre bu farklılıklar, üretim faktörlerinin görece donanımından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle bazı ülkeler emekte, bazı ülkeler sermayede güçlü bir faktör donanımına sahiptirler. Bu durum ülkelerin hem üretimini hem de ticaretini belirleyecektir. Bu

model de Ricardo modeli gibi tam rekabet teorisi üzerine kurulmuş olup; iki ülke arasında, iki üretim faktörüne dayanan, ticaret engellerinin olmadığı, bir sistemdir. Ama bu modelde her bir ülke, görece daha bol olan faktörü kullanıp daha yoğun olan malların üretiminde uzmanlaştığından, ticaret yapmak faydalı olmaktadır. Bu model, işlememiş ham maddeleri ve ihracat amaçlı doğal kaynakları da faktör olarak saymaktadır (World Trade Organization, 2010:77). İhracat amaçlı doğal kaynakların da faktör olarak sayılması, doğal kaynak bolluğunun karşılaştırmalı üstünlüğünü belirtip dış ticaretin yapısına yön vermektedir.

Lahiri ve Ono (1995) ile Shimomura (1998) gibi akademisyenler, Heckscher-Ohlin teorisini eksik rekabet piyasası için test etmişlerdir. Bu araştırmalara göre eksik rekabet piyasasına sahip bir ülke, kaynak donatımı faktörüne göre dış ticaret yapmaktadır. Sınırlı kaynaklar durumunda kartel oluşması, eksik rekabet piyasasına neden olmaktadır. Dış ticaret teorilerine eksik rekabet piyasası ve ölçek ekonomilerinin eklenmesi endüstri içi ticaretin araştırılması için fırsat yaratmıştır.

80'li yıllara gelindiğinde Krugman, modern uluslararası ticaret teorilerine taşıma maliyetlerini de eklemiştir. Ülkelerin benzer üretim teknolojileri, emek ve sermaye faktörleri, üretim maliyetleri ve tüketim tercihleri olsa da bu ülkeler, eksik rekabet piyasasında oluşturulacak ürün çeşitliliğinden elde edilecek fayda ve ölçek ekonomilerinin sağlayacakları maliyet fırsatları sayesinde endüstri içi ticaretin olacağı tezi Krugman tarafından ortaya atılmıştır. Günümüzde endüstri içi ticaret küresel ticaretin %25'ini oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar, endüstri içi ticaretin, ürün ayrımının ve çeşitliliğinin çok olduğu piyasalarda, ölçek ekonomilerinde ve benzer gelişmişlik düzeyine sahip, yüksek gelirli ülkeler arasında olduğunu göstermektedir (Sotomayor Yalán, 2008: 35).

2.3. Doğrudan yabancı yatırım

DYY, bir ülkede yerleşik olan kişi ve kurumların başka bir ülkeye en az bir yıl

sürelili yaptığı sermaye transferidir. Bazı teorik bakışlarda, DYY ve uluslararası ticaret arasında ikame edilebilir bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Bu bakış açısı, Heckscher-Ohlin teorisine gümrük vergisinin eklenmesine dayanmaktadır. Gümrük vergisi teoriye dahil edildikten sonra pazar kaybı yaşanmaması için, önceden mal ihraç edilen ülkeye, yatırım yapıp üretim birimleri oraya kaydırılır. Bu işleme uluslararasılaştırma denir. Bu durum şirketler için ileriye doğru bir adım olarak görülmektedir (Krugman vd., 2012: 261).

DYY hem yapan hem yapılan ülke için ekonomik yarar sağlamaktadır. Ama ekonomik faydalar dışında, DYY, yatırım yapılan ülkeye inovasyon, beşerî sermayenin gelişmesi, istihdam yaratma ve tedarik zincirlerinin gelişmesi gibi katkılar sunmaktadır. Ayrıca, çok uluslu şirketler bir ülkeye DYY yaptığında, o ülke şirketlerinin uluslararası piyasalara erişmelerine ve entegre olmalarına yardım etmektedir (Barrios, 1996: 104).

Doğrudan yabancı yatırım, fon fazlası sağlayıp; ülkeye döviz girişi sağlayarak ekonomik büyüme yaratabilmektedir. Ayrıca yeni piyasalara girişi imkânı sağlayıp; üstün üretim teknolojileri sayesinde üretim maliyetlerinin düşürülmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde teknoloji transferi, ulusal üreticilerin yeni teknolojilerden yararlanmasını ve ülkenin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün artmasını sağlamaktadır. Ancak diğer taraftan çok uluslu şirketler yaptıkları DYY'lerle yatırım yaptıkları ülkelerde değer yaratmasına rağmen söz konusu ülkelere çıkış yaptıklarında ve kazançlarının büyük kısmını kendi ülkesine yolladığında oluşan fon çıkışından dolayı alıcı ülkelerin ekonomisi, ödemeler dengesi açığıyla zarar görebilmektedir (Al-Matari vd., 2021:71).

Doğal kaynak sahibi olan ülkeler, gelişmiş ülkeler olsalar bile, doğrudan yabancı yatırımın belirleyicileri ve sonuçları doğal kaynaklardan dolayı değişebilmektedir. Teorik açıdan DYY çekmekteki amaçlardan biri, ülkelerin ekonomik büyümeyi

gerçekleştirmek için ekstra fon temin etmesidir. Ama bir ülkede doğal kaynak rezervleri olduğunda, devlet ekonomik büyüme kapasitesine zaten fazlasıyla sahiptir. İlgili ülke ekonomik açıdan güçlü olduğunda, DYY için şartlar koymakta hatta doğrudan yabancı yatırımı bazen sınırlamaktadır (Eissa & Elgammal, 2020: 44).

Doğal kaynak zengini olan ülkelerde yabancı yatırım, çoğunlukla bu kaynakların yarattığı sektörlere yapılmaktadır. Bununla ilgili, Poelhekke ve van der Ploeg (2013) çalışması, doğal kaynakların ülke ekonomisine negatif etkilerinden birinin, yatırımların bu sektörlere yapılmasından dolayı yatırım kısıtlaması olduğunu vurgulamıştır.

3. İspanya ve Suudi Arabistan'ın Ekonomik Yapısı

3.1. Suudi Arabistan'ın Ekonomik Yapısının Analizi

23 Eylül 1932'de farklı iki bölge olan Necd ve Hicaz Krallığı birleştirilmesiyle Suudi Arabistan kurulmuştur. 20 Mayıs 1932'de İngiltere tarafından resmi olarak tanındı. Günümüzde Dünya Bankası'nın yaptığı tanımına göre Suudi Arabistan yüksek gelirli, yüksek insani gelişim endeksi oranına sahip bir ülkedir. Suudi Arabistan, aynı zamanda G-20 ana ekonomisinin içindeki tek Arap ülkesidir. Ama ekonomisi büyük olmasına rağmen petrole dayalıdır. Suudi Arabistan Venezuela'dan sonra dünyadaki tespit edilebilmiş en büyük petrol rezervine sahiptir ve dünyadaki en büyük petrol ürünleri ihracatçısıdır. Doğal gazda ise dünyada tespit edilebilmiş en büyük beşinci rezerv ülkedir (Bouoiyour & Selmi, 2018: 5). Bu yüzden ekonomisi çeşitlenememiştir. Suudi Arabistan, Körfez Arap Ülkeleri İş birliği Konseyi'nde ekonomisi en az çeşitlenen ülkedir (Jazmati, 2017: 4).

Petrolün keşfi, sanayi sektörü için dönüm noktası anlamına gelmiştir. Fakat Suudi Arabistan'da petrol erken keşfedilmesine rağmen sanayi üretimine konu olmamış, dış ticarete konu olup bunun üzerinden direkt gelir elde edilmiştir. Bu durum ülkede sanayi sektörünün gelişmemesine neden olmuştur.

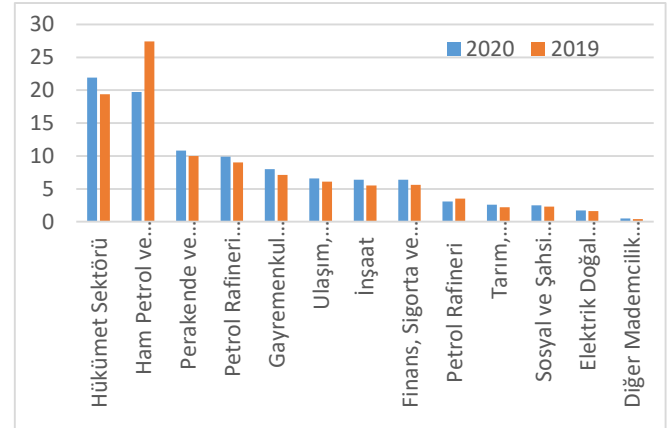
Bu durumu düzeltmeye çalışan devlet son yıllarda özellikle petro-kimya sektörün gelişimine yönelik çalışmalar yapmıştır. 1975 yılında sanayi sektörünün GSYH'ye olan katkısı %4,1 olup 2010 yılında %12,6 gibi bir oran elde etmiştir. 2010 yılında petrol ürünlerinin GSYH'ye katkısını göz ardı ettiğimizde sanayi sektörünün GSYH'ye olan katkısı sadece %5 olmaktadır. 2017 yılına gelindiğinde sanayi sektörünün GSYH'ye katkısı %44,2'ye ulaşmıştır. Bahsedilen katkı, özellikle ham petrol üretimi, petrol arıtma, temel petrokimya, amonyak, endüstriyel gazlar, sodyum hidroksit (kostik soda), çimento, gübre, plastik, metaller, ticari gemi onarımı, ticari uçak onarımı, gibi alanları barındırmaktadır (CIA, 2021).

Hizmet sektörü, 2015'te GSYH'nin %51'ini oluşturmuştur. Son yıllardaki hükümet yatırımlarının inşaat sektörüne önem vermesi sektörü ciddi bir oranda kalkındırmıştır. Ülkenin bu sektöre yatırım yapması, temel sorunlardan biri haline gelen nüfus artışından kaynaklanan konut yetersizliğini gidermekle ilgilidir (Oficina Económica y Comercial de España en Riyadh, 2016: 12).

Suudi Arabistan'da hizmet sektörüne katkıda bulunan diğer bir sektör ise turizmdir. Ülkedeki turizm ekseriyetle dinidir. Hükümet her yıl kabul edilebileceğinden çok daha fazla hac başvurusu almaktadır (Puri-Mirza, 2020) Bunun aynı sıra hükümet, dini amaçlı turizm haricindeki ziyaretlere, vize vermeme politikasını halen sürdürmektedir⁵.

Grafik 1'e bakıldığında 2020 yılında, 2019 yılına göre ham petrolün GSYH'ye olan katkısının azalması dikkat çekmektedir. Bu azalma Kovid-19 salgının neden olduğu ekonomik kapanmalar sonucunda, enerji fiyatlarındaki düşüş kaynaklı olmuştur (Nereim, 2020).

Şekil 1. Temel Ekonomik Aktiviteler GSHY Katkısı

Kaynak: General Authority for Statistics Kingdom of Saudi Arabia, 2021

Kovid-19 krizinin başlangıcında petrol ürünleri tüketimi azalmasından dolayı petrol fiyatlarının düşmesi nedeni ile Nisan 2020'de toplanan OPEC üyeleri ve OPEC üyesi olmayan petrol rezervi sahibi ülkeler, petrol fiyatı düşüşünü engellemek için petrol arzını düşürmüşlerdir. 2019 yılında ikincil sektörün GSYH'ye katkısı %49,4'tür. Bu sektör içinde hem ham petrol hem de rafine petrol bulunmaktadır. Bu ürünler ise ikincil sektörün GSYH katkısından %36,4 pay almaktadır. 2020 yılına gelindiğinde, petrol fiyatı düşüşlerinden dolayı ikincil sektörün GSYH'ye katkısı %42,5'e kadar düşmektedir. Üçüncü sektör ise 2015 yılında GSYH'ye %51 oranında katkıda bulunmuştur. Fakat bu katkı 2019 yılında %50,3'e inmiş olsa da 2020 yılında %56,2'ye çıkmıştır (BBC News Mundo, 2020).

3.2. İspanya'nın ekonomik yapısı

İspanya'nın gelişim süreci ve ekonomik motivasyonları, Suudi Arabistan'inkilerden çok farklı bir konumdadır. Öncelikle İspanya, daha fazla ulus devlet tecrübesine sahipken Suudi Arabistan genç bir ülkedir. Bu yapılanma ülkelerin bütün kurumların karakteristiğini değiştirdiği için önemli bir unsurdur. İspanya'nın Suudi Arabistan'daki petrol gibi çok önemli bir doğal kaynağı yoktur. İspanya, XX. yüz yıldan (YY) itibaren farklı siyasal rejimlerden geçmiştir. Bu rejimlerin her biri, farklı bir ekonomik eğilim benimsemiş ve bu eğilimler farklı ekonomik sonuçlar doğurmuştur. İspanyol sanayisi,

⁵ Haziran 2022 tarihinden itibaren turizm amaçlı vize, deneme sürecine girmiştir.

çevre ülkelere kıyasla geç bir gelişme göstermiştir. XX. YY başlarında ülkenin sanayisi hızlı bir gelişme yaşamaya başlamıştır fakat ülkede çıkan iç savaş ve onun ardından ülkenin içine girdiği otarşi döneminden dolayı bu gelişmenin önü kesilmiştir.

İspanya sanayisi, 1960-1975 yılları arasında gerçek anlamda gelişmeye başlamıştır. 1953'te Amerika'yla imzalanan antlaşma ile İspanya'nın soyutlanma politikasından çıkması bu gelişimin tetiklenmesinde etkili olmuştur. Söz konusu antlaşmadan sonra hükümet, kalkınma planları hazırlamaya başlamıştır. Hazırlanan bu planlarda kamu yatırımı ve teknik gelişme, devletin en önemli hedefleri olarak belirlenmiştir. Sanayi içerisinde otomobil endüstrisi, 1960'da güçlenmeye başlamıştır. Otarşik dönemin ekonomide oluşturduğu dar boğazlar sebebiyle İspanya görece daha az motorize bir ülke konumundaydı. Ama bu dönemi geride bıraktıktan sonra otomobil endüstrisi, ülke ihracatının en önemli konumuna yerleşmiştir. Otomobil endüstrisindeki bu gelişme, az gelişmiş ülkeler içerisinde, İspanya'nın otomobil endüstrisini bir başarı örneği haline getirmiştir. İlgili endüstri, bir dizi hızlı gelişmeden dolayı başarılı olmuştur. Bu gelişmeyi dünya üretimi ile kıyasladığımızda; 1965 yılında dünya otomobil sanayisi içerisinde İspanya üretiminin %0,8 olarak gerçekleştiğini görmekteyiz. 1980 yılına gelindiğinde ise üretim, %0,8'den %3,4 gibi ciddi bir düzeye çıkmıştır. Bu oran, az gelişmiş ülkeler içerisindeki en büyük artış olarak tarihe geçmiştir. Bu üretim sayesinde İspanya otomobil ihracatı da çok başarılı bir büyüme kaydetmiştir. İspanyol ihracatı, 1980 yılında dünya otomobil ihracatının, araba sayısı olarak (ünite olarak) %2,5'ini, kamyon ve otobüs olarak %1,1'ini, motor ve yedek parçalar olarak ise %1,4'ünü oluşturmuştur (García Ruiz, 2001: 134-136).

Hizmet sektörü, İspanya ve çevresindeki diğer ülkelerdeki en önemli sektördür. Genel olarak bu sektör GSYH'nin %7,8'ini oluşturmaktadır. Bu sektör ayrıca istihdam edilen aktif nüfusun %69,7'sini oluşturmaktadır. Hizmet sektörünün içinde

ise Turizm, moda perakende satışları, sigorta ve telekomünikasyon sektörleri ön plana çıkmaktadır (Ministerio de Economía España, 2016: 11).

1975 İspanya için önemli bir yıl olmuştur. Ülke, enerjide dışa bağımlı olduğu için çıkan petrol krizinden oldukça etkilenmiştir. Aynı dönemde ülkede Franco'nun diktatörlüğü bitmiş ve demokrasi dönemi başlamıştır. Dış borçlar da bu dönemde oldukça artmış ve 1984'te borçların, GSYH'ye oranı %19'u bulmuştur (Velarde, 2001: 13).

1986-2000 arasında İspanya Avrupa Birliği'ne giriş süreci başlamıştır. Bu durum, ekonomik korumacılığın azalması, büyük ekonomiler ile rekabet edilebilmek için kapasitenin artırılması ve ekonomik olarak hükümetin yapılabileceğinin azalması anlamına geliyordu (García Delgado vd., 2017: 50).

Son 10 yılda İspanyol ekonomisi, tarihinin en kötü ekonomik krizini geçirmiştir. Büyük inşaat projelerinin yapımına dayanan yolsuzluklar ve 2008 ekonomik krizinin eş anlamlı ortaya çıkması krizin etkisini daha da derinleştirmiştir. Krizin ilk zamanlarında İspanyol hükümeti kamu harcamalarını ve kamu istihdamını arttırmayı denemiştir fakat Avrupa Birliği, İspanya'yı Anayasa'da kamu harcamalarını sınırlandırma reformu yapmak zorunda bırakmış ülkenin ekonomik krizden çıkmak için serbest maliye politikası uygulamasının önünü kesmiştir. Daha önceki dönemlerde İspanya, krizlerden çıkmak için para basabilip bağımsız maliye politikası uygulayabiliyorken Avro Bölgesi'ne girdikten sonra bunu da yapamaz olmuştur. Krizin bu denli uzun sürme nedenlerinden biri de ülkenin serbest para ve maliye politikasını belirleyememesi olmuştur. Her ne kadar ülke zorlu bir kriz sürecinden geçse de XX. yüzyılın sonunda İspanya ekonomisi, 1900 yılındaki değerine göre üretimini 9 kat daha artmış bir konumdadır (Martinez Estevez, 2006: 335).

4.İspanya ve Suudi Arabistan Arasındaki Ticaret

Önceki bölümde anlatıldığı üzere, Suudi Arabistan ekonomisi hem GSYH açısından

hem de ticari ilişkiler açısından, petrol ve petrol ürünlerine büyük ölçüde bağımlıdır. 2012 yılında, petrol ve petrol ürünleri Suudi Arabistan ihracatının %90'ını oluşturmaktadır. Bu rakam, diğer ürün ihracatının ticari ilişkilerde petrol kadar önemli olmadığını göstermektedir. Yukarıda bahsedilenler ışığında bir genelleme yapmak gerekirse eğer Suudi Arabistan ekonomisi, temelde petrol ve petrol ürünlerine dayanır, bu da ekonominin diğer ürünler açısından çeşitlilik göstermediği anlamına gelir. Petrol fiyatlarının düştüğü kriz dönemlerinde, Suudi Arabistan, düşen GSYH ve ticaret hacmine yönelik çözüm bulmada sorun yaşamaktadır. Bu durum ülke ekonomisinin en güncel ve en önemli problemi olmaya devam etmektedir (Saudi Arabia Exports 1968-2022, 2021).

Diğer taraftan İspanya ekonomisi ise petrol ve petrol ürünleri ithalatına bağımlı bir ekonomidir. Söz konusu bu bağımlılık da İspanya'nın dış ticaret dengesi açığını etkilemektedir. Öyle ki bu enerji bağımlılığı, 2/3 oranında azalırsa İspanya'nın dış ticaret açığı da ciddi bir oranda azalır (Cuenca García, 2011: 128). 2018 yılında İspanya dış ticareti, GSYH'nin %36'ünü oluşturmaktadır (World Bank, 2018) . Bu da dış ticaretin İspanyol ekonomisi açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

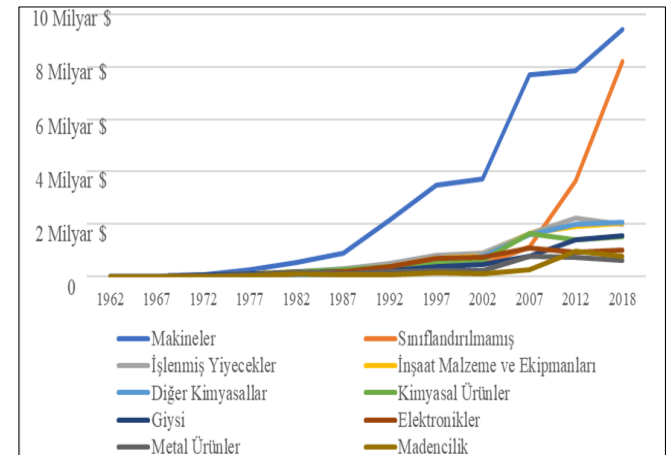
4.1. İspanya'nın Suudi Arabistan'a İhracatı

İspanya dış ticaret dengesi, tarihsel olarak açık veren bir yapıya sahiptir. Bu da İspanya'nın ihracattan daha fazla ithalat yaptığı anlamına gelir. İspanya, avro para birimini kullanmaya başlamadan önce, 1992 ve 1997 yılları arasında, dış ticarete daha avantajlı olmak için eski para birimi olan Pesetanın değerini düşürüyordu. Bu devalüasyonlarla geçici de olsa dış ticaret açığında azalmalar görülüyordu. Avro para birimini kullanmaya başladıktan sonra, para politikası yetkisinin önemli bir bölümü Avrupa Birliği'nin denetimine geçti. Bu durum, İspanya'nın dış ticaretteki rekabet gücünü kaybetmesine neden oldu. Kaybedilen bu rekabet üstünlüğü, üretkenliğin azalması ve fiyatlar genel düzeyi ile ücretlerin artması olarak ülke

ekonomisine yansımaktaydı. Avro Bölgesi'ne girmeden önce bu gibi dönemlerde, İspanya dolaşımdaki paranın değerini düşüyordu ve gerçek üretim yerine sorunu devalüasyonla çözüyordu. Ülke, para politikası araçları kullanım yetkilerinin çoğunluğunun Avrupa Birliği'ne geçmesinden sonra, bu aracı artık eskisi gibi kullanamadı. Devalüasyon ile elde edilemeyen rekabetçilik, reel olarak elde edilmek istendiğinde üretkenlik ve katma değer artışı reel olmalı ki ülke diğer rakipleri karşısında gücünü koruyabilmelidir (Martinez Alvarez vd., 2015: 16).

Avro bölgesine girdikten sonraki dönemlerde bunu başaramayan İspanya'nın kaybettiği dış ticaret rekabet gücü, dış ticaret dengesi açığını büyütüştür. Ülke bu açığı, sonrasında birim emek maliyetini azaltarak çözmüştür (Cuenca García, 2011: 125).

Şekil 2. İspanya'nın 1962-2018 Yılları Arası İhracatı

Kaynak: <https://oec.world/> verileri kullanarak oluşturulmuştur.

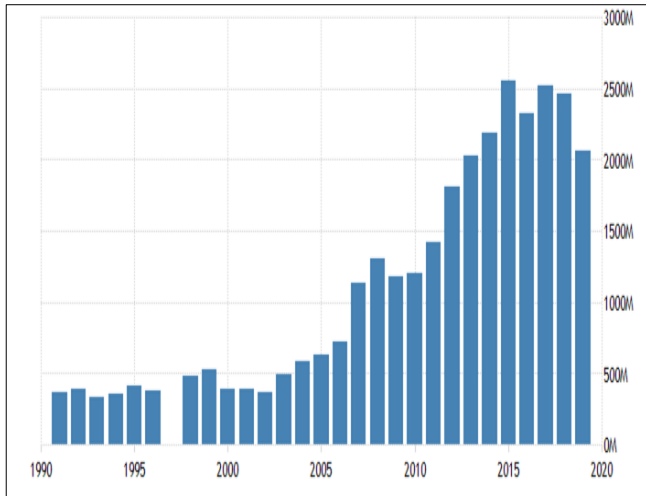
Grafik 2'ye baktığımızda, ihracatta, sanayi ürünleri (mavi çizgi) lehine bir uzmanlaşmanın olduğu açıkça görülebilir. Sanayi sektörü, 1986 yılından itibaren diğer kalemlerdeki artışlardan daha fazla bir büyüme performansı sergilemiştir. İspanya'nın sanayileşme süreci 1996-2003 döneminde en güçlü dönemini yaşamıştır. Bu dönemde üretim kapasitesi %80'e kadar ulaşmıştır. Bu artış, ülkenin ihracat yapısını ve hacmini keskin bir şekilde etkilemiştir.

Grafik 2'ye baktığımızda 2017 yılına kadar olan süreçte sanayi ürünleri, ihracat kalemleri içerisindeki en önemli sektördür. İspanya'nın bu başarısı, ülkeyi küresel

otomobil üreticileri listesinde 8. sıraya taşımıştır. Bu sektör, yedek parça piyasasını da beraberinde geliştirmiştir. Yedek parça üretimini de bu sektöre eklediğimizde, bu sektör, GSYH'nin %10'unu ve istihdamın da %9'unu oluşturmaktadır (Cuenca García, 2011: 127).

2018 yılında İspanya, dünyaya özellikle otomobil ve otomobil parçaları ihraç etmektedir. 1987 yılında İspanya'dan dünyaya ikinci ihracat kalemi işlenmiş yiyeceğin yerini, 2018 yılında "sınıflandırılmamış işlemler" almaktadır. Bu kalem içerisinde polyester kumaş, tekerlekli sandalyeler vb. ürünleri bulunmaktadır. Bu durum, İspanyol ihracatının küçük değişiklikler geçirse de otomobil sektörünün lider sektör konumunun sürdürdüğünü göstermektedir.

Şekil 3. İspanya'nın Suudi Arabistan'a İhracatı 1990- 2020 Yılları Arası

Kaynak: "Spain Exports to Saudi Arabia," *Trading Economics* (2021).

Grafik 3'te, 1990-2020 döneminde İspanya'nın Suudi Arabistan'a yaptığı ihracat rakamları gösterilmektedir. Grafikte dikkat çeken ilk özelliğin ihracatın yıllar boyunca kademeli bir şekilde artıyor olmasıdır. 2006 yılından sonra belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu artışın öncesinde Emeritus Kral I. Juan Carlos ve Kraliçe Sofia Suudi Arabistan'ı ziyaret ettiği ve çeşitli temaslarda bulunduğu bilinmektedir. Bu ziyaretin ihracat üzerindeki etkisi, Krallar arasındaki dostluğun iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğine dair diğer bir örnektir. Grafikte dikkat çeken diğer önemli

bir nokta ise 2015 yılında 3000 milyon avro ile maksimum ihracat seviyesine ulaşılmış olmasıdır. İspanya'nın toplam ihracatı içerisinde, Suudi Arabistan'a yapılan ihracat %0,9 seviyesindedir. Suudi Arabistan, İspanya'nın en çok ihracat yaptığı ilk 10 ülke arasında yer almaktadır (Larrouy, 2018).

4.2. Suudi Arabistan'ın İspanya'ya İhracatı

Suudi Arabistan hem dış ticarete hem de iç ekonomisinde petrole bağımlı bir ülkedir. Bir önceki bölümünde Suudi Arabistan'ın ham petrolün, 1962 yılında GSYH'nin %89'unu ve 2012 yılında ise %79'unu oluşturduğundan bahsetmiştik (Sohail & Burney, 2005: 81). Bunun ardından petrol fiyatındaki düşüşlere bağlı olarak sürekli bir düşüş eğilimine giren petrolün GSYH'deki payı 2019 yılında %24,4'e düşmüştür. Bu durum ülkenin sürekli olarak arzuladığı ekonomik çeşitlendirme hedefine cüzi bir miktarda olsa da ulaştığını göstermektedir (Saudi Arabia: Oil Rent Share of GDP | Statista, 2022).

Suudi Arabistan'ın İspanya'ya yaptığı ihracat desenini daha net görmek için 5 yıl aralıklı grafik seçilmiştir. Suudi Arabistan, İspanya'ya özellikle petrol ve petrol ürünleri ihraç etmektedir.

Grafik 4'te Suudi Arabistan'ın toplam ihracatının yıllar itibarıyla değişim süreci ve ihracatın GSYH'den ne kadar pay aldığı gösterilmektedir. Petrol fiyatı arttığı zaman GSYH'deki ihracat payları yükselmektedir. 2015 yılında petrol fiyatının düşmesinin sonucu olarak GSYH'deki ihracat payı azalmıştır. 80'li yıllarda rafine petrol ve gaz ihracatı azalmış; onun yerine petro-kimya ürünleri ve diğer kimya ürünlerinin payı artmıştır. Bu artış, ülkenin ihracatının petrol fiyatlarındaki düşüş kadar düşmesini engellemiştir. Saudi Basic Industries

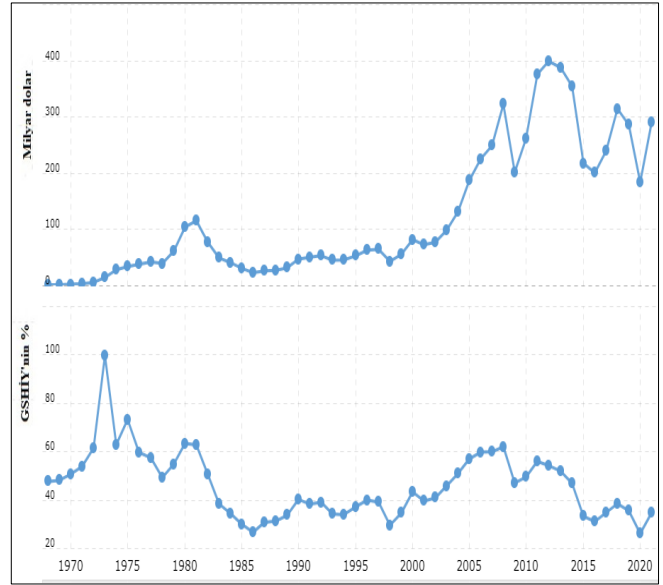
Company (SABIC) şirketinin geliştirdiği yeni ürünler sayesinde Suudi Arabistan ihracatı belirli bir aşamada çeşitlenmiştir. Bu nedenden dolayı petrol fiyatının düşmesi, ekonomiyi önceki dönemlerde olduğu gibi etkilememiştir. Petrol-dışı ürünlerin ihracatını arttırmaya çalışan Suudi Arabistan hem hukuki ve ekonomik düzenlemelerde hem de uluslararası pazarlarda gelişip

uzmanlaşmaya devam etmektedir (Sohail & Burney, 2005: 83).

The Observatory of Economic Complexity'nin sunduğu Suudi Arabistan-İspanya ihracat verileri 1962 yılından başlamaktadır. İlgili yılda Suudi Arabistan'ın İspanya'ya ihraç ettiği ürünlerin neredeyse %100'ü, 68,8 milyon dolar değerle ham petrolden oluşmaktadır. Bundan sonraki 5 yılda ihracatın toplam değeri 141 milyon dolara yükselmiştir. Bu yıllarda, OPEC yeni kurulmuş olduğu için petrol fiyatları şiddetli dalgalanmalar yaşamıştır. 1972 yılında İspanya'ya yapılan ihracatın %99,9'unu oluşturan ham petrol, toplamda 342 milyon dolara, yani iki katına, ulaşmıştır. OPEC'in kurulmasıyla, Cezayir, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde petrol şirketlerinin kamulaştırılmasını başlatılmış ve ülkedeki pek çok yabancı şirket kamulaştırılmıştır. Bunun ardından varil petrolün fiyatını 2,5 dolara kadar artmıştır. Bu fiyat artışı Suudi Arabistan'ın İspanya'ya yaptığı ihracatın brüt bazda artışına neden olmuştur. 1973 yılında petrol fiyatları tekrardan keskin bir şekilde artmıştır. Bunun yanı sıra Arap ülkeleri, Yom Kippur savaşında İsrail'i destekleyen ülkelere petrol ambargosu uygulamış ve petrol fiyatları daha da artmıştır (Ortega Pérez, 2019: 207).

1982 yılında, Suudi Arabistan'ın İspanya ihracatı 2,87 milyar dolar ulaşmıştır. Bu dönemde tamamen petrol ihracatının yanı sıra listeye doğal gazın da girdiğini görmekteyiz. Bu yılda Suudi Arabistan'ın İspanya ihracatının %95'i petrol ve %5'ini doğal gaz oluşturmuştur. Suudi Arabistan, düşük fiyat etkisini durdurmak için petrokimya ürünlerini geliştirmeye odaklanmıştır. 1987 yılında Suudi Arabistan'ın İspanya ihracatında ham petrol %85'e düşmüştür. Motor yağları (%2,8'i) siklik hidrokarbonlar (%2,2'si) asiklik alkoller, kabuklular ve diğer çeşitli ürünler gibi yeni kategoriler de bu yıl listede yer almıştır. 2010 yılına gelindiğinde bu oran %74'e ve 2015'te %60'a kadar düşmüştür. Bu trendin 2020'de de devam ettiği görülmektedir (The Observatory of Economic Complexity, 2020).

Şekil 4. Suudi Arabistan'ın Genel İhracatı 1968-2021 Yılları Arası

Kaynak: <https://www.macrotrends.net>.

2015 yılında İspanya'nın petrol satın aldığı ülkelerin dağılımı değişmiştir. 2011 yılında İspanya'nın toplam satın aldığı petrolün %40'ı Orta Doğu ülkelerinden temin edilmişken, 2015 yılında bu oran %15'e dahi ulaşmamıştır. İspanya önceki dönemlerde Suudi Arabistan, Irak ve İran gibi ülkelere satın aldığı petrolü, sonrasında Nijerya ve Meksika gibi ülkelere temin etmeye başlamıştır. Bu değişikliğin temel sebebi daha ağır ve daha fazla işlem uygulaması gereken petrolün daha ucuza mal olması ile ilgilidir. Suudi Arabistan'ın Nijerya ve Meksika'dan sonra İspanya'nın petrol ithal ettiği üçüncü ülke olduğunu görmekteyiz (Molina, 2016)

Suudi Arabistan'ın ihracatta petrole bağımlılığının bir sonucu olarak hem ülkenin toplam GSYH'si hem de ülkenin diğer ülkelere yaptığı ihracat tutar ve hacimleri petrol fiyatlarına bağlı olarak değişmektedir. İncelediğimiz dönemlerde İspanya'ya yapılan ihracatın bu durumdan net bir şekilde etkilendiğini ve çeşitli dalgalanmalar yaşandığını görmekteyiz.

5. Doğrudan Yabancı Yatırım

DYY, bir ekonomide yerleşik kişi veya kurumların, başka bir ekonomide ikamet eden yerleşik bir işletmede kalıcı kâr elde etmek ve işletmenin kontrolünü elinde bulundurmak için yaptığı uzun vadeli bir ilişkiyi yansıtan yatırım türüdür. Burada

uzun vade ile kastedilen süre yatırımın bir yıldan fazla olması gerektiğidir (OCDE, 2008: 13). DYY, bir mal veya hizmet üretmek amacıyla bir şirketten veya bireyden başka bir ülkedeki şirketlere teknoloji ve yönetim becerilerinin aktarılması olgusudur. Bu aktarım, kârı artırmak amacıyla yatırım yapılan yerin kaynaklarından yararlanma mantığını yansıtır.

5.1. İspanya'nın Suudi Arabistan'a Yaptığı Doğrudan Yabancı Yatırım

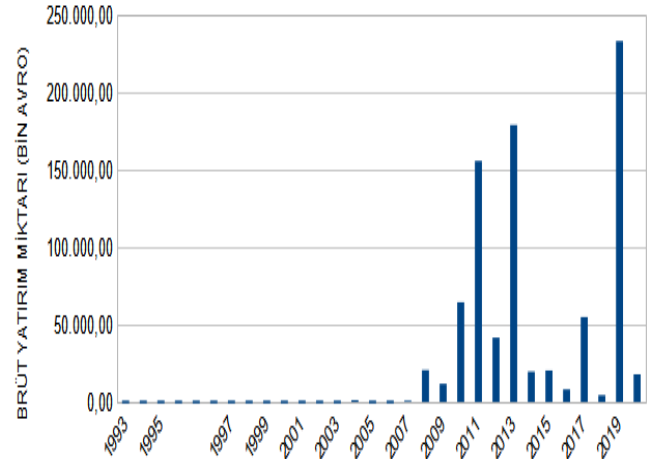
Suudi Arabistan, Heritage Vakfı'nın yaptığı 2022 yılı dünya ekonomik serbestlik sıralamasında 118. sırada yer almaktadır. Son beş yıldaki gelişmelerden dolayı ülkenin ekonomik serbestliği çeşitli nedenlerden dolayı düşmüştür. Bu durumu düzeltmek isteyen Suudi Arabistan, ülke ekonomisini açarak daha fazla yatırımcı çekmeyi planlamaktadır.

Nisan 2000'de gerçekleştirilen yapısal reformlara kadar ülkeye yapılan DYY'lerde, araştırma, geliştirme, kalkınma projelerine yapılması, teknoloji transferi sağlanması ve Suudi ortak edinmesi zorunluydu ve bu zorunluluklar bahsedilen reformlarla ortadan kalkmıştır (Niblock & Malik, 2007: 128).

Suudi Krallığı, 2015 yılında DYY çekmek amacıyla borsayı yabancı yatırımcılara açtı. Suudi Arabistan'ın 2016 yılında başladığı "Suudi Vizyon 2030" planı ekonomik kalkınmayı düzenlemenin yanı sıra ek yabancı yatırım çekme hedeflerini de içermektedir. Ayrıca bu plan sayesinde dolaylı olarak eğitim, sağlık, enerji ve konut gibi sektörlerde de yabancı yatırım artışı beklenmektedir (Attijari Trade, 2020)

Genel olarak, 2000 yılındaki düzenlemeler, Suudi pazarının yabancı yatırımcılar için büyük bir açılım anlamına gelmiştir ve bu durum uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Bununla birlikte, yine de belirli sektörlerdeki yasaklar haricinde, asgari yatırım tutarları veya çalışanların belirli bir yüzdesinin Suudi olması gereken faaliyetlere göre yabancı yatırımcıların, karşılaması gereken zorunluluklar şeklinde tasarlanmış bazı korumacı önlemler vardır (ICEX, 2019)

Grafik 5: Suudi Arabistan'a Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım

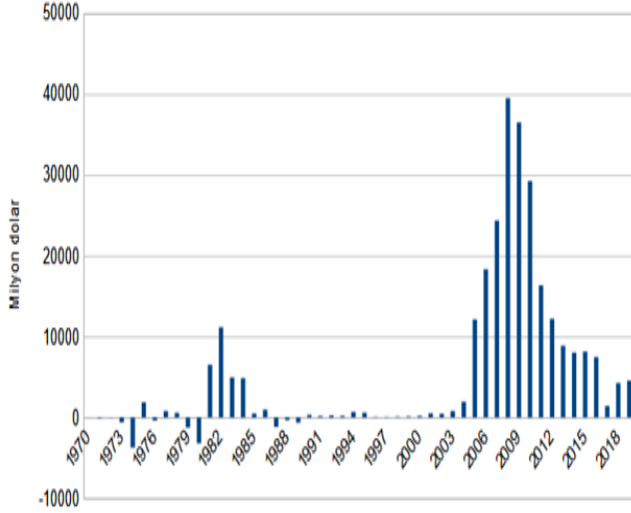
Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yapılmıştır

Grafik 5'e baktığımızda, 70'li yıllarda DYY eğiliminin negatif olduğunu görmekteyiz. Diğer bir deyişle DYY girişinden çok DYY çıkışı olduğu gözlemlenmektedir. Suudi Arabistan'a yapılan yabancı yatırımın 90'lerden başlayarak bahsedilen 2000 yılındaki düzenlemelere kadar olan zaman diliminde çok düşük olduğu açık bir şekilde görülmektedir. 2000 yılında yapılan özelleştirme ve ekonomiyi yabancı yatırımcılara açmanın bir sonucu olarak 2005-2011 yılları arasında ülke tarihindeki en büyük yabancı yatırım rakamları kaydedilmiştir.

Genel olarak baktığımızda, 2007 ile 2019 arasındaki dönemde İspanya'nın Suudi Arabistan ile net DYY açığı olduğunu belirtmeliyiz. Diğer bir deyişle Suudi Arabistan, İspanya'ya, İspanya'nın Suudi Arabistan'a yaptığından daha fazla yatırım yapmıştır. Grafik 6'da da görüldüğü üzere İspanya'nın Suudi Arabistan'a yaptığı DYY'ler 2007 yılından sonra gözle görülür bir boyuta gelmiştir. Bu durum Grafik 5'e baktığımızda ülkenin genel trendi ile uyuşmaktadır. İspanyol yatırımlarının trendi de diğer pek çok yatırım gibi ülkedeki yasa değişikliğinin doğrudan bir sonucu olarak düşünülebilir. 2011, 2013 ve 2019 yılları, Suudi Arabistan'daki İspanyol yatırımları için önemli yıllardır (AFI, 2019: 12). 2018 yılında İspanya, Arabistan'a yatırım yapanlar arasında 54. sırada; Arabistan'ın yatırım yaptığı ülkeler arasında ise 47. sırada yer

almıştır (Red de Oficinas Económicas y Comerciales de España en el Exterior, 2018).

Grafik 6: İspanya'nın Suudi Arabistan'a yaptığı doğrudan yabancı yatırım

Kaynak: DataInVex verileri kullanılarak yapılmıştır

2011 yılında Suudi Arabistan'daki İspanyol yatırımlarında, Mekke ile Medine arasındaki yüksek hızlı tren projesi için yapılan toplam 7 milyar avroluk ihale sözleşmesinin sonucu olarak büyük bir artış olmuştur (Mazario, 2011). Bu anlaşmanın etkisi ile 2011 yılından itibaren İspanya'nın Suudi Arabistan'daki metalürji, demir-çelik ürünleri imalatı ve inşaat mühendisliği gibi sektörlerdeki yatırım yoğunluğu değişikliklerini de görebilmekteyiz.

İspanyol firmalarının, Mekke-Medine arası tren projesi dışında Suudi Arabistan'da üstlendiği başka büyük projeler de oldu. Ayrıca Riyad metrosu projesi de İspanyol FCC Construcción şirketinin yönettiği FAST konsorsiyumu tarafından inşa edilmiştir (Oficina De Información Diplomática, 2020)

Su arıtma sektöründe, FCC Aqualia grubu 2011'de Suudi Arabistan'a yatırım yaptığından bu yana, farklı projeler için açılan kamu ihalelerini kazanan çeşitli konsorsiyumların parçası olmuştur (Atalayar, 2016).

2020'nin başında, Aqualia, Cidde'nin Kral Abdülaziz Uluslararası Havalimanı'ndaki deniz suyu arıtma tesisinden sorumlu Suudi iş grubu, HAACO Group ile anlaştıktan sonra Katarat şirketinin %51'ini satın aldı. Ayrıca bu grup, ülkedeki diğer deniz suyu arıtma tesislerinin işletilmesi ve bakımından da

sorumludur. HAACO, Suudi Arabistan'daki havalimanlarını yönetmek, finanse etmek ve işletmek için 2007'de 20 yıllık kamu imtiyaz sözleşmesini almıştır. Buna ek olarak su sektöründe, Acciona Agua şirketi, 2012 Al Jubail deniz suyu arıtma tesisinin genişletme projesinin bir parçasıdır ve bu şirket 2018'de Al Khobar deniz suyu arıtma tesisinin ihalesini de kazandı (El Pais, 2018). Bunların yanı sıra ACS grubuna (Mekke-Medine treninin inşasını da üstlenen şirket) 2013 yılında atık su arıtma tesisi inşaatı için 35 milyon dolarlık bir sözleşme verildi (Europa Press, 2013). Mart 2020'de Abengoa, Sepco3 ile, İspanyolların Suudi Arabistan'da inşa ettiği üçüncü tesis olan Al Jubail 3A deniz suyu arıtma tesisinin inşası için görevlendirildi (EFE, 2020).

Enerji sektöründe ise, Ağustos 2020 sonunda Aramco, yeni asidik su arıtma ünitesinin yapımı için İspanyol Técnicas Reunidas ile bir sözleşme imzaladı (Europa Press, 2020). Aynı şirket bir yıl önce Tanajib'deki yeni gaz santrali tesislerinin inşası için de seçilmişti Bunun yanı sıra tekstil sektöründe Mango, Inditex, Adolfo Dominguez, Rosa Clará veya Pronovias gibi şirketler hali hazırda Suudi pazarında yerlerini korumaktadır (Oficina de Información Diplomática, 2020).

Son olarak, Suudi Arabistan'ın yabancı yatırıma yönelik güncel teşviklerinden bahsedilmesi isabetli olacaktır. Halihazırda hükümet, zararların bir sonraki yıla aktarılabilmesine izin vermektedir. Bu da vergi hesaplamalarında firmalara ve kişilere kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca hükümet yabancı yatırım yapanlara bölgesel ve uluslararası yardım programlarına erişim imkânı gibi dolaylı teşvikler de vermektedir (ICEX, 2019).

Yatırımları ikili taraflı arttırmaya yönelik ilgi, iş bağlarını güçlendirmek için bazı karşılıklı girişimlerin gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak şekildedir. 1998 yılında, şirketler arasındaki iletişim ve iş birliğini geliştirmek amacıyla İspanyol Ticaret Odaları ile Suudi Odalar Konseyi arasında ve iki hükümetin desteğini alan Hispano-Suudi İş Komitesi kuruldu (Ortolà, 2019). Her iki ülkeden çok sayıda şirket ile temas kurulmasına izin veren

bu komitenin çeşitli toplantıları oldu. Sonuncusu 2019'da Madrid'de yapılan toplantının ardından birçok şirket arasında, ikili görüşmeler yapıldı. Ayrıca 2008 yılında İspanya ile Suudi Arabistan arasında Genel İş birliği Anlaşması imzalanmıştır (Escribano, 2017: 8).

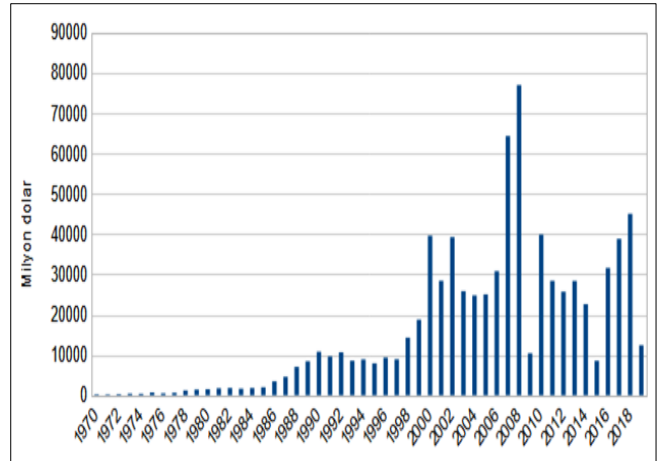
4.2. Suudi Arabistan'ın İspanya'daki doğrudan yatırımları

İspanya, OECD ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların üyesi olduğu için, yabancı yatırım konusunda bu kuruluşların imzaladığı temel görüşlere göre hareket etmektedir (Alvear, 2020: 2). Kovid-19 döneminde İspanya DYY'lere çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamalar 2021 yılında tekrar kaldırılmıştır. İspanya tarafından yapılan bu düzenlemeler, İspanyol şirketlerinin değerinin düştüğü, bu finansal risklere karşı savunmasız dönemlerde ülkenin çıkarlarını koruma amacını taşıyordu.

Grafik 7'ye bakıldığında, 1985'dan sonra İspanya'ya yapılan DYY'lerin artışı dikkat çekmektedir. Ülke, 1985 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na giriş sözleşmesi imzalamıştır. Bu durum ülkeye DYY girişine neden olmuştur. Ekonomik krize denk gelen 2008 yılının, yabancı yatırım açısından zirve olduğu görülmektedir. Bu durum, ekonomik faaliyetlerine devam edemeyen İspanyol firmaların, yabancı yatırımcılar tarafından satın alınmasının bir sonucu olabilir. Kriz sonrası döneme baktığımızda DYY girişlerinin dalgalandığı görülmektedir.

2009 yılında yabancı yatırımda büyük bir düşüş yaşanmasına rağmen, 2011 ve 2012 yıllarında ülkeye olan güven toparlanmaya başlamış ve DYY stoku toplam 634 milyar dolar ile tüm zamanların rekorunu kırmıştır (Alvear, 2020: 9).

Grafik 7: İspanya'ya Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım

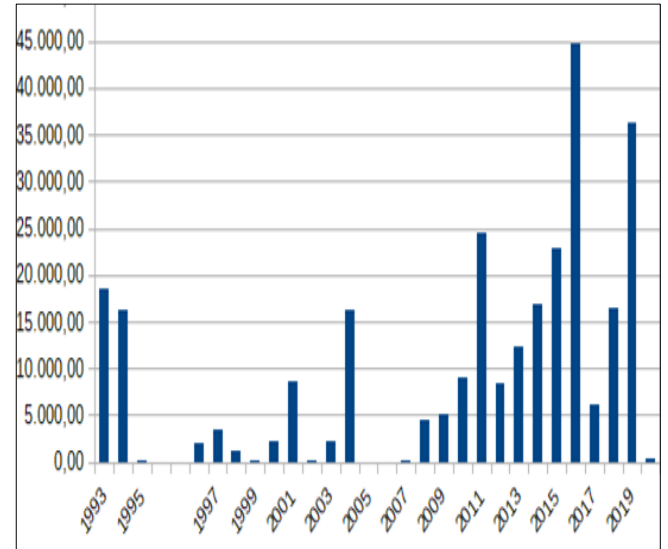

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yapılmıştır

Suudi Arabistan'ın İspanya'ya yaptığı milyon avro ile ifade edilen DYY'ler, 1993 yılına kadar geri gidebilmektedir. Bu verilere göre 2018'de Suudi Arabistan, İspanya'daki yatırımcılar arasında 32. sırada yer almıştır (ICEX,2018).

Grafik 8'e baktığımızda Suudiler'in İspanya'ya yaptığı yatırımın 2016 yılında zirve yaptığı görmekteyiz. Ayrıca 2008 finansal krizinden sonra Suudi yatırımlarının 2016'ya kadar istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir.

Grafik 8: Suudi Arabistan'ın İspanya'ya Yaptığı Doğrudan Yabancı Yatırım

Kaynak:DataInVex verileri kullanılarak yapılmıştır

İspanya'daki Suudi yatırımlarının neredeyse tamamı, sanayi veya inşaatla ilgili 5 sektörde yoğunlaşmıştır. Gayrimenkul sektörü, 1993 yılından bu yana istikrarlı bir şekilde en yüksek rakamlara sahip sektördür. İspanyol

hükümeti, bu sektöre yapılan yatırımı teşvik etmek için 2013 yılında “Altın Vize’yi” uygulamaya koymuştur. Bu kullanan Suudi yatırımlarının ana merkezleri, gayrimenkul sektöründe Valencia ve Endülüs bölgeleri olmaktadır (Ortolà, 2019).

İspanya'daki Suudi yatırımının odaklandığı diğer bir önemli sektör, toptan araç alımları sektörüdür. Bu sektör, emlak sektörü kadar olmasa da yüksek bir yatırım oranına sahiptir. Bunun dışında Suudilerin; plastik, rekreasyon ve spor faaliyetleri, kimya sanayi ve ordu gibi sektörler az da olsa yatırım yaptığı göze çarpmaktadır (El Pais, 2007).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Suudi Arabistan ekonomisi temelde petrole dayanmaktadır. Gelirinin neredeyse tamamı petrole bağımlı olan ülkenin ekonomisi çeşitlenmemiştir. Bu bağımlılık petrol fiyatlarından etkilenmekte ve dönem dönem istikrarsızlıklara neden olmaktadır. Ülkede petrol dışı sektörler gelişmediği için petrol gelirleriyle ülkenin ihtiyacı olan tüketim malları ithal edilmektedir.

İspanya'nın ekonomik yapısı, doğal kaynakları olmaması sebebiyle, enerji ihtiyacı konusunda dışa bağımlı olması, Suudi Arabistan'ın ekonomik yapısından farklı olmaktadır. İspanyol ekonomisinde tarım sektörü önemli bir rol oynamasına rağmen, GSYH içerisinde gelirden aldığı pay düşük bir seviyededir. İspanya ihracatlarının neredeyse tamamı, ihraç amaçlı otomobil endüstrisine dayanmaktadır. Ayrıca ülkede sanayi üretimi için gerekli ham madde stokunun yetersiz olmasından dolayı, ülke bu sektörde de ithalata bağımlı bir konumdadır. İspanya'nın GSYH'sine en fazla katkıda bulunan sektör, üçüncü sektördür. Buna ek olarak ülke ekonomisinin karakteristik özellikleri arasında yüksek seviyede doğal işsizlik oranı ve iş güvensizliği ön plana çıkmaktadır.

İki ülke arasındaki ihracatı analiz ettiğimizde, Suudi Arabistan'ın karşılıklı ihracatta net ihraççı konumda olduğu görülmektedir. İspanya 60'lı yıllara kadar, dünyaya ve Suudi Arabistan'a özellikle tarım sektörü malları ihraç etmiştir. Sanayileşme süreci olgunlaştıktan sonra ülkenin petrole olan

ihtiyacı ve bağımlılığı artmıştır. Bundan sonra ülkenin ihracatlarında otomobil sektörü belirmeye başlamıştır ve bu durum günümüze kadar devam etmiştir.

Suudi Arabistan'ın İspanya'ya ve dünyaya yaptığı ihraçların ekseriyeti, petrol ve petrol ürünlerine dayanmaktadır. İhracat hacimleri değişiklikleri ise genelde ihracattaki yapısal değişikliklerden değil, uluslararası petrol fiyatları konjonktürü nedeniyle olmaktadır.

Suudi Arabistan'ın sahip olduğu fon fazlası, yabancı yatırımcıları kendi istediği yönde yönlendirebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle yıllarca hükümet, çıkardığı kararnamelemler üzerinden ülkedeki DYY türünü, miktarını ve giriş şartlarını düzenlemekte hatta sınırlamaktadır.

İspanya'daki Suudi DYY' lerinin neredeyse tamamı gayrimenkul sektörüne yapılmaktayken; Suudi Arabistan'daki İspanyol yatırımları, ülkedeki yeni proje ve fırsatların bir sonucudur. İspanyol şirketlerinin Suudi Arabistan'daki varlığı daha çok altyapı, metalürji, çelik ve demir ürünlerinin temini konusuna yoğunlaşmıştır. Teorik olarak bakıldığında rantıye devletler, ülkeye döviz girişini teşvik etmek amacıyla büyük projelere nakdi hükümet destekleri vermektedir. Bu bağlamda bakıldığında, Suudi Arabistan'da da DYY, ekseriyetle inşaat ve altyapı sektöründe yoğunlaşmıştır. Buna ek olarak, İspanya, Suudi Arabistan'da deniz suyu arıtma, askeri ve tekstil sektörlerine DYY yapmaktadır.

Kaynakça

- AFI. (2019). Fichas País Ficha País _ Arabia Saudi.
https://azure.afi.es/ContentWeb/EmpresasUnicaja/arabia/saudi/contenido_sidN_1052291_sid2N_1052384_cidIL_805596_ctylL_139_scidN_805596_utN_3.aspx
- Al-Matari, E. M., Mgamal, M. H., Senan, N. A. M., & Alhebri, A. A. (2021). Determinants of Foreign Direct Investment in GCC Countries: An Empirical Analysis. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(4), 69–81.

<https://doi.org/10.13106/jafeb.2021.vol8.no4.0069>

Alvear, I. De. (2020). Nueva regulación de las inversiones extranjeras directas en sectores estratégicos de España y la UE, *Cuadernos de Defensa*. 2018, 1–11.

Aqualia. (2020). Aqualia strengthens its position in Saudi Arabia with the acquisition of a majority stake in a desalination plant in Jeddah.

<https://www.aqualia.com/en/web/aqualia-global/-/aqualia-se-refuerza-en-arabia-saudi-con-la-adquisicion-mayoritaria-de-una-desaladora-en-jedd-1> (Erişim Tarihi: 18.04.2021)

Atalayar. (2016). FCC se adjudica las instalaciones electromecánicas del metro de Riad. <https://atalayar.com/content/fcc-se-adjudica-las-instalaciones-electromecánicas-del-metro-de-riad> (Erişim Tarihi: 03.04.2019)

Attijari Trade. (2020). Saudi Arabia: investing. <http://www.attijaritrade.ma/en/choose-your-markets/country-profiles/saudi-arabia/investing> (Erişim Tarihi: 02.06.2021)

Barrios, S. (1996). “Las relaciones entre inversión extranjera directa y comercio internacional: Evidencia para el caso español”. *Ekonomiaz: Revista vasca de economía*, 36, 102–125.

BBC News Mundo. (2020). Arabia Saudita vs Rusia: la guerra de precios que hundió el valor del petróleo y las bolsas mundiales en medio de la crisis por el coronavirus. BBC. <https://www.bbc.com/mundo/noticias-51796524> (Erişim Tarihi: 29.07.2021)

Beblawi, H., & Luciani, G. (1987). *The Rentier State*. 1. Baski, New York: Routledge.

Bouoiyour, J., & Selmi, R. (2018). The gruesome murder of Jamal Khashoggi: Saudi Arabia's new economy dream at risk? *arXiv* (ss. 1–20).

CIA. (2021). Saudi Arabia Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/saudi-arabia/#economy> (Erişim Tarihi: 11.01.2022)

Cuenca García, E. (2011). Rasgos del comercio exterior en España. *extoikos*, 3, 125–128.

<http://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3728610.pdf>

EFE. (2020). Abengoa participará en construir una desaladora en Arabia Saudí por 183 millones.

<https://www.expansion.com/empresas/energia/2020/04/02/5e85e674e5fdea70348b45a0.html> (Erişim Tarihi: 06.09.2021)

Eissa, M. A., & Elgammal, M. M. (2020). Foreign Direct Investment Determinants in Oil Exporting Countries: Revisiting the Role of Natural Resources. *Journal of Emerging Market Finance*, 19(1), 33–65. <https://doi.org/10.1177/0972652719880153>

El País. (2007). La saudí Sabic ultima la compra de General Electric Plastics. https://cincodias.elpais.com/cincodias/2007/05/19/empresas/1179581987_850215.html (Erişim Tarihi: : 15.05.2019)

El País. (2018). Arabia Saudí atrae con concesiones a Acciona, Sacyr, FCC y ACS pese a la crisis diplomática. https://cincodias.elpais.com/cincodias/2018/11/26/companias/1543258230_515786.html (Erişim Tarihi: 12.10.2020)

El País. (2019). Técnicas Reunidas logra un contrato en Arabia Saudí por 2.676 millones. https://cincodias.elpais.com/cincodias/2019/07/10/companias/1562741887_395146.html (Erişim Tarihi: 19.11.2021)

Escribano, G. (2017). El nuevo contexto de la relación económica entre España y Arabia Saudí. *Revista Ari*, 3, 1–10.

Europa Press. (2013). ACS construirá una depuradora en Arabia Saudí por 35 millones de dólares. <https://www.iagua.es/noticias/depuracion/13/09/17/acs-construira-una-depuradora-en-arabia-saudi-por-35-millones-de-dolares-36619> (Erişim Tarihi: : 05.04.2019)

García Delgado, J. L., Myro Sánchez, R., Álvarez López, M. E., Jimenez, J. C., Garrido, A., & Vega Crespo, J. (2017). Lecciones de

Economía Española 13. Baskı, Cizur Menor Navarra : Thomson Reuters-Aranzadi.

García Ruiz, J. (2001). "La evolución de la industria automovilística española, 1946-1999: una perspectiva comparada." *Revista de historia industrial*, 19, 133-164. <https://doi.org/10.1344/rhi.v0i19-20.19366>

General Authority for Statistics Kingdom of Saudi Arabia. (2021). Gross Domestic Product 2020.

<https://www.stats.gov.sa/sites/default/files/Gross%20Domestic%20Product%20annual%202020%20EN.pdf> (Erişim Tarihi: 23.02.2022)

Hernández Martínez, D. (2020). "Estructura y distribución del poder en Arabia Saudí. Principales actores, instituciones y procesos de decisión". *Cuadernos de Gobierno y Administración Pública*, 7(1), 15-25. <https://doi.org/10.5209/cgap.65525>

ICEX. (2018). Arabia Saudita-Relaciones Bilaterales.

[https://www.icex.es/icex/es/navegacion-principal/todos-nuestros-servicios/informacion-de-mercados/paises/navegacion-principal/el-pais/relaciones-bilaterales/index.html?idPais=SA#:~:text=de%20Relaciones%20Bilaterales-,Resumen%20de%20las%20relaciones%20bilaterales%20con%20España,hacia%20Españ,a%20también%20es%20débil.\(Erişim Tarihi: 08.04.2019\)](https://www.icex.es/icex/es/navegacion-principal/todos-nuestros-servicios/informacion-de-mercados/paises/navegacion-principal/el-pais/relaciones-bilaterales/index.html?idPais=SA#:~:text=de%20Relaciones%20Bilaterales-,Resumen%20de%20las%20relaciones%20bilaterales%20con%20España,hacia%20Españ,a%20también%20es%20débil.(Erişim Tarihi: 08.04.2019))

ICEX. (2019). Arabia Saudita. Marco Jurídico.

<https://www.icex.es/icex/es/navegacion-principal/todos-nuestros-servicios/informacion-de-mercados/paises/navegacion-principal/invertir-en/marco-juridico/index.html?idPais=SA> (Erişim Tarihi: 19.09.2020)

Jazmati, R. (2017). "Arabia Saudí: aliado imprescindible para Europa y España". *Instituto Español de Estudios Estratégicos*, 1-21.

Krugman, P. R., Obstfeld, M., & Melitz, M. J. (2012). *International economics theory & policy*. 12. Baskı, Massachusetts: Pearson.

Lahiri, S., & Ono, Y. (1995). "The Role of Free Entry in an Oligopolistic Heckscher-Ohlin Model". *International Economic Review*, 36(3), 609. <https://doi.org/10.2307/2527363>

Larrouy, D. (2018). Las exportaciones de España a Arabia Saudí superan los 2.000 millones anuales, arrojadas por la relación entre monarcas. *El Diario*. https://www.eldiario.es/economia/exportaciones-espana-arabia-saudi-rey_1_1876871.html (Erişim Tarihi: 07.04.2019)

Macro Trends (2022) Saudi Arabia Exports 1968-.

<https://www.macrotrends.net/countries/SAU/saudi-arabia/exports> (Erişim Tarihi: 14.02.2022)

Martínez Álvarez, J. A., Callejo Arranz, S., & Alcalde Sevilla, E. (2015). Situación del Comercio exterior en España y perspectivas. El caso particular de América Latina (ss. 1-25).

http://portal.uned.es/pls/portal/docs/PAGE/UNED_MAIN/LAUNIVERSIDAD/UBICACIONES/05/DOCENTE/JOSE_ANTONIO_MARTINEZ_ALVAREZ/EL_COMERCIO_EXTERIOR_DE_ESPAÑA.PDF

Martínez Estevez, A. (2006). *El Crecimiento Económico Español en el Siglo XX. Içinde La historia económica en España y Francia: (siglos XIX y XX).4. Baskı, Universitat d'Alacant / Universidad de Alicante, Servicio de Publicaciones : Casa de Velázquez.*

Mazario, V. (2011). El AVE a la Meca, el mayor contrato industrial de España en la historia. <https://www.rtve.es/noticias/20111105/ave-meca-mayor-contrato-industrial-espana-historia/473455.shtml> (Erişim Tarihi: 13.04.2019)

Ministerio de Economía España. (2016). Informe de situación de la economía española.

Molina, C. (2016). España compra más barriles de petróleo que nunca. Cinco Días. https://cincodias.elpais.com/cincodias/2016/01/11/economia/1452515250_413201.html (Erişim Tarihi: 0.12.2019)

Murcia Economía. (2013). Las Cámaras cierran más de doscientas reuniones bilaterales entre empre-sas españolas y saudíes.

<https://www.lasprovincias.es/economia/em-presas/201410/15/empresas-valencianas-reunion-bilateral-20141015163337.html> (Erişim Tarihi: 11.06.2020)

Nereim, V. (2020). Saudi Economy Contracts for Fifth Straight Quarter Amid Oil Cuts. Bloomberg.

<https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-12-17/saudi-non-oil-economy-contracts-at-slower-rate-in-third-quarter> (Erişim Tarihi: 25.09.2021)

Niblock, T., & Malik, M. (2007). *The Political Economy of Saudi Arabia*. 1. Baskı, New York: Routledge Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203946190>

OCDE. (2008). OCDE Definición Marco de Inversión Extranjera Directa. 4. Baskı, Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/10.17879789264094475-es>

Oficina de Información Diplomática. (2020). Arabia Saudí. http://www.exteriores.gob.es/documents/fichaspais/arabiasaudi_ficha%20pais.pdf

Oficina Económica y Comercial de España en Riyadh. (2016). Arabia Saudita. Informe Económico y Comercial. <https://doi.org/10.2307/j.ctv16b78rc.15>

Ortega Pérez, A. M. (2019). La estructura de la información en Arabia Saudí en el contexto del sistema mediático en los países árabes. Doktora Tezi, Sevilla Üniversitesi, Gazetecilik Fakültesi, Sevilla.

Ortolà, B. (2019). Empresarios de Arabia Saudí llegan a la comarca para comprar y alquilar chalés de lujo. <https://www.lasprovincias.es/marina/empr-esarios-arabia-saudi-20191226001856-ntvo.html> (Erişim Tarihi: 08.01.2020)

Poelhekke, S., & Van der Ploeg, F. (2013). "Do Natural Resources Attract Non-Resource FDI?" *The Review of Economics and Statistics*,

95, 1046–1065. <https://doi.org/10.1162/REST>

Puri-Mirza, A. (2020). Inbound tourism expenditure as a share of GDP (Gross Domestic Product) in Saudi Arabia from 2008 to 2019. Statista. <https://www.statista.com/statistics/1020414/saudi-arabia-inbound-tourism-expenditure-over-gdp/> (Erişim Tarihi: 04.12.2021)

Red de Oficinas Económicas y Comerciales de España en el Exterior. (2018). Reunión de la comisión mixta hispano-saudí. <https://www.icex.es/icex/es/navegacion-principal/todos-nuestros-servicios/informacion-de-mercados/paises/navegacion-principal/noticias/NEW2018787650.html?idPais=SA> (Erişim Tarihi: 09.05.2019)

Shimomura, K. (1998). Factor income function and an oligopolistic Heckscher-Ohlin model of international trade. *Economics Letters*, 61(1), 91–100. [https://doi.org/10.1016/s0165-1765\(98\)00138-4](https://doi.org/10.1016/s0165-1765(98)00138-4)

Sohail, M. S., & Burney, M. A. (2005). "Sustaining trade with Saudi Arabia: an analysis of exporting as an alternative". *World Review of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 1(1), 77–90. <https://doi.org/10.1504/WREMSD.2005.007754>

Sotomayor Yalán, M. L. (2008). Un Estudio Sobre El Comercio Intra-Industrial De Mexico en el Tratado de Libre Comercio de America del Norte. Doktora Tezi, Barcelona Özerk Üniversitesi, Ekonomi Fakültesi, Barcelona

Statista (2022). Saudi Arabia: oil rent share of GDP | <https://www.statista.com/statistics/1303750/saud-arabia-oil-rent-share-of-gdp> (Erişim Tarihi: 18.11.2022)

The Observatory of Economic Complexity. What does Saudi Arabia export to Spain? https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/sau/esp/show/2020/ (Erişim Tarihi: 17.11.2022)

Velarde, J. (2001). Informes y Perspectivas: la Economía Española en el siglo XX. Estudios Económicos de Desarrollo Internacional., 1(1), 16.
<http://www.usc.es/economet/reviews/eedi115.pdf>

World Bank. (2018). Comercio (% del PIB) - Spain | Data.
<https://datos.bancomundial.org/indicador/NE.TRD.GNFS.ZS?locations=ES&view=map>
(Erişim Tarihi: 02.03.2020)

World Trade Organization. (2010). La teoría del comercio y los recursos naturales.
<https://doi.org/10.30875/a8684875-es>
(Erişim Tarihi: 17.10.2019)